

Rhetorical figures, which are used in Ukrainian folklore: in ballads, songs, proverbs, are analyzed. Cossack songs are rich in ideological content, emotional stress, high artistic quality. The use of such rhetorical figures as a metaphor, hyperbole, a rhetorical question and rhetorical comparison, is characterized for their poetic style.

Thus, the author proves the idea about the necessity of thorough study and use of Cossack rhetorical heritage in the modern educational process.

Key words: *Cossack rhetoric, rhetorical figures, chronicles, language, folklore, ancient tradition of eloquence.*

УДК 378.4 (43)

О. І. Огієнко

Інститут педагогічної освіти і
освіти дорослих НАПН України

МОДЕЛЬ ДОСЛІДНИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В. ГУМБОЛЬДТА: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

У статті розкрито сутнісні характеристики моделі дослідницького університету В. Гумбольдта, яка поклала початок нової епохи в розвитку університетської освіти; обґрунтовується її вплив на трансформацію розуміння університетської місії та розвиток сучасних дослідницьких університетів. Виокремлено основні принципи запропонованої моделі: єдність досліджень і викладання та академічні свободи. Доведено, що в умовах постіндустріального суспільства модель дослідницького університету Гумбольдта є ідеальною матрицею класичного бачення університету та ствердження спадкоємності розвитку університету як соціальної інституції та феномену інтелектуального та культурного життя.

Ключові слова: *університетська освіта, модель університету В. Гумбольдта, наука, навчання, дослідження, дослідницький університет.*

Постановка проблеми. У сучасному світі вища освіта виступає одним із найважливіших чинників і ресурсів розвитку постіндустріального інформаційного суспільства. У преамбулі «Всесвітньої декларації про вищу освіту для XXI століття» наголошується на безпрецедентному попиті й широкій диверсифікації вищої освіти, усе більшим усвідомленням її вирішального значення для соціально-культурного та економічного розвитку. Водночас сутність і функції класичної, університетської освіти змінюються під впливом глибоких трансформацій у суспільно-політичному житті країн, які зумовлені, передусім, процесами глобалізації та інтеграції. На обґрунтування розуміння університету як «нового осердя та рушія» соціально-економічної динаміки спрямована концепція «потрійної спіралі» професора Стенфордського університету Г. Іцковіца, згідно з якою у XXI столітті розвиток економіки й суспільства в цілому найбільш ефективно забезпечується через тісну взаємодію трьох суб'єктів (гілок образної спіралі): органів влади (як центральної, так і місцевої), бізнесу та університетів, причому центральна роль має належати, унаслідок зростання значення

інформації та знання в широкому сенсі, саме оновленим вищим навчальним закладам – дослідницьким університетам [7]. Уряди розвинених країн світу розглядають дослідницькі університети як інструмент підтримки національних і регіональних економік, оскільки саме в університетах відбувається формування й розвиток нових ідей, проведення дослідження, що призводить до створення нових продуктів і послуг. У цьому контексті вивчення й аналіз моделі гумбольдтівського університету буде сприяти розумінню логіки розвитку як європейської вищої освіти взагалі, так і дослідницького університету, зокрема, позитивно позначиться на розвиткові університетської освіти в Україні.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз наукової літератури засвідчив, що особливості змісту та структури вищої освіти Німеччини є предметом вивчення в працях багатьох науковців (Н. Абашкіна, Г. Анісімова, Х. Бауман, Г. Бергхорн, І. Гуревич, Н. Козак, П. Лундгрєн, О. Матвієнко, Т. Мойсеєнко, Л. Пуховська, М. Тихонова, А. Турчин, Л. Чулкова, Т. Яркіна). Дослідженню особливостей розвитку університетської освіти в Німеччині присвячені роботи П. Абеяра, Дж. Бернала, Г. Деніфле, К. Керра, Хр. Мейнера, В. Роуга та ін. Зарубіжні дослідники зосереджують увагу переважно на таких питаннях вищої освіти, як підтримка автономії вищих навчальних закладів (Ф. Альтбах, А. Барблан, Д. Друрі, Д. Ленцен, С. Райхарт, У. Фельт та ін.); забезпечення рівного доступу до вищої освіти, зміцнення зв'язків університету із суспільством (Д. Вард, Дж. Дуглас, Г. Гінкель, Й. Йохансон, К. Павловські, Ф. Ріддл, Б. Саньял, Я. Фігель, П. Флазер, Е. Фромент, Т. Халік та ін.); визначення тенденцій і рушійних сил розвитку сучасної європейської вищої освіти (Р. Бердал, Л. Вебер, Дж. Девіс, І. Йонссон, В. Каммінгз, А. Корбетт, Г. Нів, Т. Нокалла, П. Скотт, У. Техлер, Р. Флауд та ін.); фінансування, управління, забезпечення якості вищої освіти (В. Абрахам, А. Амарал, Л. Вебер, О. Ветторі, Г. Вінклер, А. Девідсон, Д. Ділл, К. Ебі, А. Ковалкевич, Дж. Сізер, А. Сурсок, М. Тайт, В. Томуск, Л. Харві, Г. Харман, Е. Хезелкорн, К. Хефнер, К. Ходсон, К. Шрамм та ін.); висунення ідей щодо розгляду сучасного університету як мультіверситету (К. Керр) тощо [5]. Утім розбудова дослідницьких університетів зумовлює необхідність звернення до історичного досвіду, оскільки «...будь-яка спроба схарактеризувати університет... повинна враховувати історичні умови їх створення» [8].

Саме тому **метою** нашої статті стало вивчення особливостей моделі дослідницького університету В. Гумбольдта в контексті становлення сучасних дослідницьких університетів.

Виклад основного матеріалу. Історія становлення й розвитку університетської освіти складає декілька століть. Перші університети виникли в Європі у XI–XII століттях. Проте, на думку вчених, університетська освіта лише в середині XIX століття набуває розвиненої форми теоретичної рефлексії, реалізованої в аналізі її ідеї як сукупності уявлень про базові цінності, цілі й межі функціональності навчального підрозділу [1; 3; 4].

Джерелом розвитку університетської освіти слугували дві протилежні тенденції: спрямованість на отримання, тиражування знань і отримання практичної високоякісної професійної підготовки. Самі ці тенденції склали засади двох теорій розвитку університету: ліберальної та утилітарної освіти. Якщо ліберальна теорія акцентувала на потребах окремої особистості, а не суспільства в цілому, на формуванні духовно-вільної особистості, розвиток якої не залежить від змін у суспільстві, то утилітарна теорія, навпаки, на перший план висувала «корисність» освіти, її здатність вирішувати соціальні проблеми, при цьому, розвиток особистості вважався необов'язковим.

Наші розвідки переконують, що завдяки реформам В. фон Гумбольдта в теорії університетської освіти знайшли узгодження провідні положення ліберальної та утилітарної освіти, вдалося об'єднати потреби суспільства й окремої особистості в процесі отримання освіти, розробити нову модель університетської освіти.

Необхідно зауважити, що саме поняття «університетська модель» містить не тільки внутрішні й зовнішні характеристики того чи іншого університетського устрою, принципи його функціонування, але й механізми, які роблять можливим його поширення та взаємодію з іншими інститутами в освітньому просторі.

Підкреслимо, що виникнення нової моделі університету відбувалося на тлі підйому національних прагнень і підвищення значення держави в XIX столітті. Тому в основу формування «ідеальної моделі» університету було покладено взаємозв'язок між знанням та владою: університети прагнули мати від держави безпрецедентні інституційні можливості, а держава висувала до університетів вимоги щодо підтримки національної культури, формування національних символів, особистості громадян своєї держави. Звідси, «ідеальна модель» університету є культурно-історичною моделлю, відповідно до якої університет залежить від соціокультурного середовища.

Такою «ідеальною» класичною моделлю університетської освіти в XIX столітті стала модель дослідницького університету В. Гумбольдта, який під гаслом «відданість науці» в 1809 року заснував у Берліні новий університет, що став прототипом сучасного дослідницького університетського закладу.

Вільгельм Гумбольдт (1767–1835), німецький філолог, філософ, педагог, дипломат і громадський діяч, був представником пізнього неогуманізму. Найосвіченіша людина свого часу, він очолював у 1809–1810 рр. відомство народної освіти в Пруссії, «разом із невеликою групою прихильників у міністерстві внутрішніх справ, Гумбольдт спромігся за кілька місяців навесні та влітку 1809 року створити ефективний план розбудови нового університету. З глибокою делікатністю та дипломатичною майстерністю він спромігся затвердження цього плану з боку королівської адміністрації, незважаючи на перестороги з боку численних супротивників» [9, 315].

Модель дослідницького університету В. Гумбольдта стала початком нової епохи в розвитку університетської освіти й ґрунтувалася на таких положеннях:

- університет – носій та «ідентифікатор» національної ідеї (національній ідентичності), національної культури (тоді йшлося про культуру німецького народу, який на початку XIX століття лише переживав процес становлення);
- університет є свого роду гілкою влади. Його завдання полягає у формуванні владної еліти країни, у подальшому – провідника ідей держави. Тому статус університету був дуже високий;
- істотною, якщо не наріжною основою існування, місією та органічною функцією університету є функція культурологічна, яка органічно поєднується з науковою й освітньо-просвітницькою;
- університетське знання консолідується з академічним через вільне право вчених Академії викладати в університетах, право університетської професури на дослідницьку діяльність, до того ж переважно в новаторських, несталих сферах пізнання;
- університетська вольниця, автономність, незалежність від волі влади – характерні атрибути європейського університету [2].

Гумбольдтівська модель університету базувалася на ідеях німецької класичної філософії від Канта і Фіхте до самого В. фон Гумбольдта, на таких поняттях як *Wissenschaft* (наука) і *Bildung* (освіта). Її метою була підготовка студентів до процесу навчання й удосконалення, який повинний був тривати все життя [2, 25]. Університет, відповідно до статуту В. Гумбольдта – це осередок професури та студентів – носіїв культури народу, але зовсім не школа для підготовки фахівців як таких. «Про все – помалу», головне – володіти загальною культурою, бути енциклопедистом – така атрибутика класичного європейського університету [4].

Основу моделі Гумбольдтівського дослідницького університету склали три основні підходи:

- заперечення примітивно утилітарних поглядів на освіту, коли знання цінують не ради нього самого, а тільки через його практичну користь;
- пріоритет фундаментального та теоретичного знання;
- важливість гуманітарної освіти, без якої не може бути освіченої особистості.

За В. Гумбольдтом, університет – це «вершина, до якої сходиться все, що робиться безпосередньо задля морального удосконалення нації, ...а суспільна функція університету сприяє переходу від шкільного навчання до самостійної творчої діяльності, і тому єдиною точкою зору, з якої він повинен розглядатися, є чиста наука, присутність якої вже гарантує університету, не дивлячись на можливі відхилення, вірний розвиток» [1, 504]. Тому, на думку В. Гумбольдта, головним принципом, метою існування університету є освіта через науку (*Bildung durch Wissenschaft*), а характерною особливістю університету є те, що він «завжди оперує наукою як ще неповністю вирішеною проблемою й тому завжди залишається в пошуку» [1, 511]. Звідси В. Гумбольдт виводить провідну ідею внутрішньої організації університету – «розглядати науку як дещо, що не зовсім знайдено, і що ніколи не може бути знайдено до кінця, як те, що потрібно неспинно шукати» [1, 516]. Якщо припинити пошук чи вирішити, що науку «більше не треба доставати з глибин людського духа, а достатньо доповнювати й упорядковувати як колекцію», то для вищої освіти все буде втрачено. Саме тому найістотнішим пунктом дослідницького університету є ідеал самокерованої науки як передумови будь-якої доцільної та успішної діяльності університету як в області викладання, так і в області наукового дослідження, викладання повинне бути поєднане з дослідженням (*Forschung und Lehre*) [1, 518]. Звідси, принцип єдності викладання та дослідження є провідним у діяльності університету й підкреслює його дослідницький статус, а участь у науковому пошуку є головною сутністю навчання в такому університеті. У сучасному університеті зв'язок освіти та науки не тільки необхідність, перевірена часом, а і єдиний шлях розвитку університету.

Важливим принципом діяльності університету В. Гумбольдт визначає принцип академічної свободи, який включає як свободу в навчанні (*Lernfreiheit*), так і свободу у викладанні (*Lehrfreiheit*), підкреслюючи рівноправність професорів і студентів: «не викладач присутній для студента, а обидва вони – для науки». Освіта студента повинна проходити за наявності зовнішнього керівництва, але самостійно, у взаємодії з

науковим дослідженням. Таким чином, студент повинен утворювати свій дух і характер і готуватися, кінець кінцем, і до трудового життя, яке в ті часи, як правило, означало вступ на державну службу [2, 26]. Свобода в науці розглядається, передусім, як свобода висловлювати власні думки, обирати предмет навчання і напрям наукового дослідження відповідно до своїх інтересів. Студент, який користується такою свободою, вважався Гумбольдтом самостійною особистістю, яка здатна до самовизначення.

На нашу думку, саме ідеї свободи в університеті, закладені В. Гумбольдтом, визначили подальший розвиток автономії викладачів і студентів у європейських країнах, і є актуальними в сучасній університетській освіті у зв'язку з уніфікацією університетської освіти під егідою Болонського процесу. Гумбольдтівський принцип трьох свобод – викладання, навчання й дослідження спонукає академічний світ до їх глибокого осмислення.

Зактуалізуємо на тому, що В. Гумбольдт акцентував на єдності гуманітарних і природничих наук (*Einheit der Wissenschaft*), побоюючись, що без гуманітарного розвитку особистості наукові знання «переродяться у матеріалізм і безідейний елітаризм», а технократизм стане домінуючим типом мислення та дій [1; 2].

Отже, особливостями впровадження моделі дослідницького університету В. Гумбольдта стали:

- державна підтримка університету за умови збереження статусу відносної автономії;
- академічна свобода в проведенні досліджень і навчання;
- навчання через дослідження й залучення до процесу дослідження студентів;
- активність у суспільному житті, оскільки університет є відповідальним за відродження цілісності держави, формування громадянської позиції;
- відродження ціннісної орієнтації античної освітньої культури (зв'язок освіти й виховання).

Класична концепція університету як поєднання досліджень і навчання з вихованням громадянськості є першою цілеспрямованою спробою набуття університетом істинної сутності. Багато європейських та американських університетів взяли її за основу свого існування. І саме модель дослідницького університету Гумбольдта склала сутність першої академічної революції: трансформації освітнього університету в дослідницький; залишалася актуальною в другій академічній революції: прийняттям університетами місії економічного й соціального розвитку, що пов'язано зі світовою економічною кризою, Другою світовою війною, коли університети із

закритих, уособлених організацій перетворилися на центри поширення передових наукових досягнень. З 80-х років ХХ століття розпочинається третя академічна революція, яка зумовлена переходом до постіндустріального суспільства, економіки знань. Відбувається перехід від парадигми, яка базується на баченні знання як суспільного блага, до так званого режиму «академічного капіталізму», для якого характерна комерціалізація академічних досліджень і продукту таких досліджень, інтеграція академічного та підприємницького секторів» [6]. Водночас усі ці процеси сприяють радикальному відходу від традицій класичного університету (університету Гумбольдта), а значить, втраті «месіанства», ґрунтованого на ідеї культури, підміну його ідеалами бюрократії, конкурентоспроможності та «економічної виправданості». Безперечно, ці тренди є «даність нашого часу», коли всі соціальні практики, усі суспільні події отримують сугубо економічний вимір [3].

Сьогодні дослідницькі університети стають ядром національних інноваційних економік, посилюється їх роль у житті суспільства, оскільки вони є центром розробки й упровадження інновацій, створення робочих місць, економічного зростання. Сучасні дослідницькі університети поєднують три зовсім різні компоненти: культуру, політику, ринок. Їх взаємодія дає можливість сформувати сучасну «космополітичну культуру», сформувати новий образ університету.

Висновок. Модель дослідницького університету Гумбольдта відкрила нову епоху в історії європейських університетів, кардинально змінивши не тільки внутрішній зміст, але й роль і місце університетів у суспільстві, розвитку національної науки та культури європейських країн. В умовах постіндустріального суспільства модель дослідницького університету Гумбольдта є ідеальною матрицею класичного бачення університету та ствердження спадкоємності розвитку університету як соціальної інституції та феномену інтелектуального й культурного життя. Соціальні, культурні та технологічні трансформації останніх десятиліть потребують творчого переосмислення цієї моделі й інтеграції новітніх тенденцій глобального наукового та освітнього простору в її контекст. Основні принципи запропонованої моделі: єдність досліджень і викладання та академічні свободи залишаються актуальними, але набувають нової сутності, переосмислюються, розширюють своє значення, зумовлюючи провідні характеристики сучасного дослідницького університету, серед яких: високий відсоток науки в бюджеті університету, проведення широкого кола фундаментальних і прикладних досліджень, залучення зарубіжних професорів світового рівня (30–60%) та іноземних студентів (не менш ніж

18%), перевага кількості аспірантів над студентами, співвідношення студентів та викладачів 6:1 (у «звичайних» університетах 12:1), наявність розвинутого кампусу та інноваційної інфраструктури тощо.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів багатогранної проблеми становлення й розвитку дослідницьких університетів. Потребують подальшого вивчення проблема місії, функцій, змісту освіти сучасного університету в контексті їх історичної рефлексії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев Ю. А. Российские университеты XVIII – первой половины XIX века в контексте университетской истории Европы : монографія / Ю. А. Андреев. – М. : Знак, 2009. – 648 с.
2. Гумбольдт В. Про внутрішню та зовнішню організацію вищих наукових закладів у Берліні / Вільгельм фон Гумбольдт // Ідея університету. Антологія. – Львів : Літопис, 2002. – С. 25–34.
3. Колесникова Е. Идея университета и его миссия: классические современные импретации / Е. Колесникова // Южно-российский форум. – 2012. – № 2 (5). – С. 63–70.
4. Панченко Л. М. Філософська рефлексія ідеї університету в сучасному суспільстві / Л. М. Панченко // Вісник Харк. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди: Філософія. – 2013. – Вип. 40 (1). – С. 114–125.
5. Ржевська А. В. Развитие современной университетской освіти країн Західної Європи : монографія / А. В. Ржевська. – Луганськ : ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2011. – 355 с.
6. Салимьянова И. Г. Роль исследовательских университетов в развитии национальной инновационной системы / И. Г. Салимьянова // Общество. Среда. Развитие (Terra humana). – 2011. – № 4. – С. 15–19.
7. Etzkowitz H. The Triple Helix: University-Industry-Government Innovation In Action / Henry Etzkowitz. – London : Routledge, 2008. – 177 p.
8. Minogue K. R. The concept of a university / Kenneth Robert Minogue. – Berkeley Calif : University of California Press, 1973. – 231 p.
9. Sheldon R. The European and American University since 1800 : Historical and Sociological Essays / Rothblatt Sheldon and Wittrock Bjorn. – Cambridge University Press, 1993. – 382 p.

РЕЗЮМЕ

Огиенко Е. И. Модель исследовательского университета В. Гумбольдта: история и современность.

В статье раскрываются сущностные характеристики модели исследовательского университета В. Гумбольдта, которая положила начало новой эпохи в развитии университетского образования; обосновывается ее влияние на трансформацию понимания университетской миссии и развития современных исследовательских университетов. Выделены основные принципы предложенной модели: единство исследования и преподавания и академические свободы. Доказано, что в условиях постиндустриального общества модель исследовательского университета Гумбольдта является идеальной матрицей видения классического университета и утверждение преемственности развития университета как социального института и феномена интеллектуальной и культурной жизни.

Ключевые слова: университетское образование, модель университета В. Гумбольдта, наука, обучение, исследование, исследовательский университет.

SUMMARY

Ogienko O. The Model of Humboldt Research University: Past and Present.

In the article the essential characteristics of Humboldt research university model, which opened a new era in the history of European universities, drastically changing not only the inner content, but also the role and place of universities in the society, are revealed. It is noted that Humboldt university model was based on the ideas of classical German philosophy from Kant and Fichte to the very W. von Humboldt, on such concepts as Wissenschaft (science) and Bildung (education), and three main approaches formed its basis: denial of primitive utilitarian views on education, where knowledge is not valued itself, but because of its practical use; the priority of fundamental and theoretical knowledge; the importance of liberal education, without which there cannot be an educated person.

The key principles of Humboldt university operation are analyzed: the unity of research and teaching, academic freedom. The implementation features of Humboldt research university model are defined: state support of the university while maintaining the status of relative autonomy; academic freedom in research and teaching; learning through research and involvement of students in research; active participation in public life, as university is responsible for the reunification of the state, the formation of citizenship; value orientation revival of ancient culture education (connection between education and training).

The impact of Humboldt research university model on the transformation of university's mission understanding and on the development of modern research universities is proved. It is emphasized that in a post-industrial society Humboldt research university model is an ideal matrix of the classical vision of the university and affirmation of the continuity of the university as a social institution and the phenomenon of intellectual and cultural life, which leads to its creative re-thinking and integration of the latest trends in global scientific and educational space in its context. The basic principles of Humboldt university model remain valid, but get a new essence, are reinvented, expand their value, causing the major characteristics of the modern research university.

Key words: university education, Humboldt university model, science, education, research, research university.